

УДК 343.144

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.22>

ДОПИТ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДСУДНОГО) У МІШАНІЙ МОДЕЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Бобечко Н.Р.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-9304-3170

Фігурський В.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0002-5329-8985

Бобечко Н.Р., Фігурський В.М. Допит обвинуваченого (підсудного) у мішаній моделі кримінального процесу.

Стаття присвячена науковій розвідці правового регулювання допиту обвинуваченого (підсудного) у судовому розгляді відповідно до кримінального процесуального права України та інших держав з мішаною моделлю кримінального процесу.

Стверджується, що обвинувачений вправі надати показання щодо обставин, які стали підставою для складання та скерування до суду підсумкового процесуального документа досудового розслідування, інших обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження, доказів у кримінальному провадженні.

Аргументовано, що мета допиту обвинуваченого, передусім, полягає у з'ясуванні його правової позиції з приводу предмета обвинувачення, в одержанні від нього повної та достовірної інформації щодо обставин і фактів, які мають значення для кримінального провадження. Утім, судовий допит обвинуваченого проводять не лише з метою з'ясування обставин кримінального провадження, але й для дотримання права обвинуваченого бути вислуханим.

Звернено увагу, що кримінальний процесуальний закон не вимагає складання обвинуваченим присяги перед його допитом. На протипагу свідка і потерпілого, КПК України не покладає на обвинуваченого обов'язок говорити лише правду.

Зазначено, що вільна розповідь становить монологічний етап допиту і полягає у ніким не скерованому усному повідомленні обвинуваченого, в якому він викладає власну версію події, що становить предмет судового розгляду. залежно від змісту, вільна розповідь обвинуваченого може слугувати або для його захисту, або підтверджувати версію сторони обвинувачення.

Констатовано, що послідовність запитань обвинуваченому унормована (ч. 1 ст. 351 КПК України) з урахуванням засади змагальності.

Акцентовано на тому, що кримінальний процесуальний закон не допускає ні перехресного допиту обвинуваченого, ні повторення запитань, на які вже обвинувачений дав відповідь, поставлені з метою очікування суперечностей у його показаннях, аби згодом стверджувати про їх недостовірність. Понад те, обвинуваченому недопустимо ставити навідні запитання.

Наголошено, що на відміну від української правової регламентації допиту обвинуваченого, у кримінальному процесуальному праві деяких європейських держав змагальне начало у цій процесуальній дії не настільки виражене. Так, єдиним суб'єктом допиту обвинуваченого визначений суд, тоді як учасники судового провадження вправі ставити йому запитання лише з дозволу головуєчого.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, судовий допит, допит обвинуваченого (підсудного), сторони кримінального провадження, суд.

Bobechko N.R., Figursky V.M. The interrogation of the accused (defendant) in a mixed model of criminal proceedings.

The article is devoted to the scientific investigation of the legal regulation of the interrogation of the accused (defendant) in court proceedings in accordance with the criminal procedural law of Ukraine and other states with a mixed model of criminal proceedings.

It is argued that the accused has the right to provide testimony regarding the circumstances that served as the basis for drawing up and sending to the court the final procedural document of the

pre-trial investigation, other circumstances that are subject to proof and are important for criminal proceedings, evidence in criminal proceedings.

It is stated that the purpose of the interrogation of the accused, first of all, is to clarify his legal position on the subject of the accusation, to obtain from him complete and reliable information on the circumstances and facts that are important for the criminal proceedings. However, the judicial interrogation of the accused is carried out not only for the purpose of clarifying the circumstances of the criminal proceedings, but also to observe the right of the accused to be heard.

It is noted that the Criminal Procedure Code does not require the accused to take an oath before his interrogation. In contrast to the witness and the victim, the CPC of Ukraine does not impose on the accused the obligation to tell only the truth.

It is noted that a free narrative is a monologue stage of interrogation and consists of an undirected oral statement by the accused, in which he presents his own version of the event that is the subject of the trial. Depending on the content, the free narrative of the accused can serve either for his defense or to confirm the version of the prosecution.

It is concluded that the sequence of questions to the accused is standardized (Part 1 of Article 351 of the CPC of Ukraine) taking into account the principle of adversarial proceedings.

It is emphasized that the criminal procedural law does not allow either cross-examination of the accused or repetition of questions to which the accused has already given an answer, posed with the aim of expecting contradictions in his testimony in order to later assert their unreliability. Moreover, it is inadmissible to ask the accused leading questions.

It is emphasized that the criminal procedural law does not allow either cross-examination of the accused or repetition of questions to which the accused has already given an answer, posed with the aim of expecting contradictions in his testimony in order to later assert their unreliability. Moreover, it is inadmissible for the accused to ask leading questions.

It is concluded that, unlike the Ukrainian legal regulation of the interrogation of the accused, in the criminal procedural law of some European states the adversarial principle in this procedural action is not so pronounced. Thus, the court is defined as the only subject of the interrogation of the accused, while the participants in the judicial proceedings have the right to ask him questions only with the permission of the presiding judge.

Key words: criminal proceedings, trial, judicial interrogation, interrogation of the accused (defendant), parties of criminal proceedings, court.

Постановка проблеми. Допит обвинуваченого становить як процесуальний засіб отримання від нього важливої для кримінального провадження інформації, так і засіб здійснення ним захисту своїх прав та інтересів. Ця процесуальна дія пізнавальної спрямованості забезпечує процесуальний діалог між обвинуваченим, з одного боку, а також судом та учасниками кримінального провадження – з іншого.

Метою наукової публікації є характеристика вітчизняного кримінального процесуального регулювання допиту обвинуваченого (підсудного) та з'ясування досвіду держав континентальної Європи в унормуванні цього виду судового допиту.

Стан опрацювання проблематики. В українській правовій доктрині допит обвинуваченого став предметом переважно криміналістичних досліджень (А. Волобуєв, Г. Ганова, О. Єні, Л. Коваленко, І. Когутич, В. Козій, Н. Максимишин, Ю. Мирошніченко, А. Смирнов, А. Столітній, М. Туркот та ін.). Натомість процесуальний аспект проведення цієї дії викладений у нечисленних науково-практичних розвідках рівня дисертації, присвячених доказуванню у стадії судового розгляду (О. Литвин) та судовому слідству (І. Шепітько). Також доречно згадати статті О. Кравчука та В. Чернецької, у яких розглянуті деякі питання означеної спрямованості. Такий стан дослідження допиту обвинуваченого у вітчизняній кримінальній процесуальній теорії навряд чи можна визнати задовільним. Як наслідок – доктринальні прогалини та контроверсійні підходи у тлумаченні норм, що регламентують цей вид судового допиту.

Виклад основного матеріалу. Обвинувачений підлягає допиту, якщо він не відмовився дати показання у відповідь на запитання головуючого, чи бажає дати показання (ч. 1 ст. 348 КПК України)¹. Ця умова проведення допиту обвинуваченого пов'язана із його правом зберігати мовчання. Згідно з пп. 4, 5 ч. 3 ст. 42 КПК України обвинувачений має право не говорити нічого з приводу обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; дати пояснення, показання з приводу обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх дати.

¹ Допит обвинуваченого також не проводять у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків та у спеціальному судовому провадженні.

Інакше кажучи, обвинувачений може відмовитися від давання показань або по всьому обсягу обвинувачення, або з окремого епізоду, або відмовитися відповідати на деякі запитання. При цьому, цей учасник судового провадження не зобов'язаний аргументувати таку свою позицію, оскільки давання показань і відповідей на запитання становить його право.

Таке право обвинуваченого випливає з принципу *nemo se ipsum accusare tenetur* (ніхто не зобов'язаний обвинувачувати сам себе) та унормоване як у мішаній, так і у змагальній моделі кримінального процесу. Обидві моделі надають обвинуваченому можливість зробити визначальний вибір – скористатися правом зберігати мовчання або надати показання. Проте, як справедливо підкреслює польська дослідниця Г. Кучинська, обрання обвинуваченим однієї з цих альтернатив матиме для нього різні процесуальні наслідки залежно від моделі кримінального процесу [1, с. 293-294].

Український кримінальний процесуальний закон не регламентує **предмет допиту обвинуваченого**¹.

Така прогалина відсутня у правовому регулюванні інших європейських держав. Так, згідно з ч. 1 § 258 КПК Словацької Республіки підсудного допитують щодо змісту обвинувального акту, а якщо заявлено цивільний позов, – то також і щодо цієї вимоги про відшкодування шкоди [2]. Схоже положення закріплене й у ч. 1 § 207 КПК Чеської Республіки [3]. Своєю чергою, у ч. 2 § 136 КПК ФРН зазначено, що допит має надати обвинуваченому можливість спростувати підстави для підозри проти нього та навести факти на свою користь [4], а відповідно до чч. 1, 1a § 245 КПК Австрійської Республіки головуючий ставить обвинуваченому запитання щодо змісту обвинувального акту, пред'явлених йому цивільно-правових вимог [5]. За змістом ч. 1 ст. 277 КПК Республіки Болгарії головуючий пропонує підсудному дати показання щодо пред'явленого йому обвинувачення [6]. Насамкінець, відповідно до ч. 1 art. 378 КПК Румунії підсудному має бути дозволено розповісти все, що йому відомо про діяння, за яке його притягнуто до суду [7].

Тож, обвинувачений вправі надати показання щодо обставин, які стали підставою для складання та скерування до суду підсумкового процесуального документа досудового розслідування, інших обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження, доказів у кримінальному провадженні.

Мета допиту обвинуваченого, передусім, полягає у з'ясуванні його правової позиції з приводу предмета обвинувачення, в одержанні від нього повної та достовірної інформації щодо обставин і фактів, які мають значення для кримінального провадження.

Утім, судовий допит обвинуваченого проводять не лише з метою з'ясування обставин кримінального провадження, але й для дотримання права обвинуваченого бути вислуханим (*audi alteram partem*). З огляду на це, обвинувачений має можливість пояснити елементи предмету доказування у його кримінальному провадженні, повідомити власну версію події, яка підлягає розгляду в суді, або мотиви, мету вчинення ним кримінального правопорушення. Однак саме визнання обвинуваченим своєї вини не може бути підставою для визнання винуватості, адже згідно з ч. 3 ст. 373 КПК України обвинувальний вирок ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. У випадку обґрунтування обвинувачення непрямыми доказами необхідна наявність повного їх ланцюга.

Гарантії, надані обвинуваченому, що пов'язані з його допитом, як слушно стверджують італійські процесуалісти, становлять результат історичної еволюції, коріння якої сягають попередніх інквізиційної та обвинувальної процесуальних систем. Якщо в інквізиційній моделі допит обвинуваченого трактувався винятково як засіб доказування, то за обвинувальної – становив інструмент захисту [8, с. 7, 12].

До таких гарантій також належать, право бути поінформованим про висунуте проти нього обвинувачення та докази, на яких воно ґрунтується, право збирати і подавати докази, здатні спростувати таке обвинувачення, звільнення від обов'язку давати показання щодо себе, роз'яснення обвинуваченому права зберігати мовчання.

Згідно з правовою позицією КСУ, викладеною в абзаці 2 п. 6.3. рішення у справі про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою, «...право бути заслуханим

¹ У вітчизняній кримінальній процесуальній науці висловлений і протилежний погляд. Зокрема, І. Шепітько вважає, що предмет допиту обвинуваченого визначений у ст. 351 КПК України у вигляді пропозиції головуючого «надати показання щодо кримінального провадження» (Шепітько І.І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. С. 99). Утім такий «предмет допиту» надто абстрактний і неконкретний, а тому не дає розуміння, з приводу яких питань може висловитись обвинувачений та йому можуть поставити запитання суб'єкти його допиту.

(почутим) як складова права на судовий захист підлягає реалізації до моменту вжиття державою, її органами чи посадовими особами будь-яких заходів, які можуть негативно вплинути на особу, її права і свободи. Це право випливає з основоположних засад судочинства, що, зокрема, *expressis verbis* викладені у приписах частини другої статті 129 Конституції України (рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення обвинуваченому права на захист), і реалізація цього права не залежить від його встановлення та/чи детальної регламентації у спеціальному законодавстві. Тільки за умови дотримання права особи бути заслуханою у суді суд може виконати свій конституційний обов'язок – незалежно і неупереджено, ураховуючи точку зору заінтересованої особи, розглянути всі конкретні аспекти у справі та на підставі цього видати обґрунтоване (умотивоване) рішення суду» [9].

У процесуальній літературі звернено увагу, що право обвинуваченого бути почутим у мішаній моделі кримінального процесу охоплює як питання його активності загалом, так і меж такої активності [1, с. 294].

Тож не випадково, допит обвинуваченого (якщо він не відмовився давати показання) становить єдину процесуальну дію, яку неодмінно проводять навіть за скороченого дослідження доказів у судовому розгляді (чч. 3, 4 ст. 349 КПК України). Згідно з усталеною судовою практикою незалежно від обсягу доказів, які досліджуватимуться в суді, зокрема внаслідок визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, допит обвинуваченого здійснюється обов'язково [10].

Кримінальний процесуальний закон не вимагає складання обвинуваченим присяги перед його допитом. Таке правове регулювання властиве мішаній моделі кримінального процесу.

На противагу, свідка і потерпілого, КПК України не покладає на обвинуваченого обов'язок говорити лише правду. У своїх інтересах для захисту від обвинувачення він може повідомляти завідомо неправдиву інформацію. Такий інтерес, не будучи законним, оскільки суперечить заданням кримінального провадження та меті правосуддя, водночас є охоронюваним законом. З огляду на це, обвинувачений не підлягає кримінальній відповідальності за умисне введення в оману суду, крім повідомлення завідомо неправдивої інформації про вчинення кримінального правопорушення іншою особою.

У цьому контексті швейцарські дослідники зазначають, що навіть неправдиві показання, надані обвинуваченим, підпадають під дію захисту права бути вислуханим. Обвинувачений, який говорить неправду, не зловживає правом бути вислуханим, а навпаки, використовує це право з метою, для якої воно було створено, а саме для викладення своєї позиції в кримінальному провадженні. Це, звичайно, не означає, що обман не може мати правових наслідків [11].

У процесуальній науці мішаної моделі кримінального процесу вважається, що йдеться не стільки про наявність в обвинуваченого суб'єктивного права давати завідомо неправдиві показання, скільки про не притягнення його до кримінальної відповідальності та таке діяння [1, с. 304].

Відповідно до ч. 1 ст. 351 КПК України головуючий повинен уможливити обвинуваченому надати показання щодо кримінального провадження і лише після цього дозволяється ставити йому запитання. Таке правове регулювання закріплює мішаний спосіб судового допиту, який поділяє цю процесуальну дію на два етапи: вільної розповіді та постановки цільових запитань і відповідей на них.

Деякі українські дослідники не вбачають у наведеному унормуванні допиту обвинуваченого етапу вільної розповіді. У зв'язку з цим, зазначають, що «ймовірно, кримінально-процесуальний закон має передбачити право підсудного не тільки давати показання у формі відповідей на питання сторін, а й у формі заяв. Заяви в такому випадку, природно, адресовані суду» [12, с. 129].

З приводу цієї доктринальної позиції необхідно зазначити таке. Перше. Виокремлення у структурі допиту обвинуваченого етапу вільної розповіді властиве для мішаної моделі кримінального процесу. І українське кримінальне процесуальне право не виняток. Етап, про який йдеться, відсутній у нормативній регламентації судового допиту змагальної моделі кримінального процесу. Друге. Вільна розповідь обвинуваченого звернена не лише до суду, але й до сторін та інших учасників судового провадження, які на наступному етапі його допиту, у визначеній законом послідовності, ставитимуть йому запитання. Третє. Унормування етапів допиту обвинуваченого не є тактичною рекомендацією, що не зобов'язує суд та учасників судового провадження її дотримання, натомість аналізоване положення має імперативний характер, гарантуючи реалізацію прав та інтересів обвинуваченого.

Інші вітчизняні процесуалісти, визнаючи закріплення у ч. 1 ст. 351 КПК України двох етапів допиту обвинуваченого (щоправда, називаючи перший «вільними поясненнями»), критично оцінюють законодавчий підхід загалом, висловлюючи такі міркування. «Насправді показання обви-

нуваченого – це докази сторони захисту. І тому допит з боку захисника мав би розглядатися як прямий, а допит з боку прокурора – як перехресний (з можливістю ставити навідні запитання)... Однак перехресний допит при допиті обвинуваченого неодмінно існує, особливо в справах, де є кілька обвинувачених і вони на час допиту мають по справі різні правові позиції. Інші обвинувачені та їхні захисники (хоча їхні захисники й не згадані в ст. 351 КПК, однак вони користуються правом обвинуваченого) мають право запитувати після запитань, поставлених захисником допитуваного обвинуваченого» [13].

Вищенаведені аргументи важко визнати переконливими. Передусім, прямий і перехресний допит обвинуваченого можливий лише коли ця процесуальна дія відбувається за правилами допиту свідка. Тоді справді є підстави трактувати показання обвинуваченого як доказ сторони захисту. Однак для кримінального процесуального права держав континентальної Європи така регламентація не характерна. Крім того, згода обвинуваченого на участь у допиті як свідка може спричинити для нього серйозні правові наслідки (можливість притягнення до кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань, зазвичай відсутність права не відповідати на запитання сторони обвинувачення, різке збільшення шансу бути визнаним винуватим у вчиненні кримінального правопорушення). До того ж, згідно з кримінальною процесуальною регламентацією судового допиту у деяких європейських державах допит обвинуваченого проводить винятково суд. Приналежність до якої сторони кримінального провадження матимуть одержані показання обвинуваченого у цьому разі? Насамкінець, нормативно встановлена можливість іншого співучасника ставити запитання обвинуваченому, якого допитують, не перетворює цей етап допиту на перехресний. Крім того, неприпустимо допитувати обвинуваченого як свідка щодо обставин, які стосується не його, а іншого обвинуваченого. До речі, у судовому розгляді змагальної моделі кримінального процесу обвинувачений не компетентний виконувати функцію обвинувачення, зокрема ставити запитання і давати показання як свідок обвинувачення.

Вільна розповідь становить монологічний етап допиту і полягає у ніким не скерованому усному повідомленні обвинуваченого, в якому він викладає власну версію події, що становить предмет судового розгляду.

Вільну розповідь можна розглядати як інструмент самозахисту, основним призначенням якого є надання обвинуваченому можливості здійснити особистий внесок у свій захист. Цей внесок не нав'язується і не вимагається, а становить результат самовизначення обвинуваченого. У вільній розповіді обвинувачений окреслює аргументативний шлях, обираючи аспекти, які він вважає найефективнішими для свого захисту. Будучи природним місцем для здійснення самозахисту, судовий розгляд створює особливо широкий простір для одностороннього права бути почутим.

З цього приводу у ч. 2 § 122 КПК Словацької Республіки зазначено, що обвинуваченому має бути надана можливість детально прокоментувати обвинувачення, зокрема зв'язно описати факти, що є предметом обвинувачення, викласти факти, що послаблюють або спростовують звинувачення, та надати докази щодо них [2], а у ч. 3 § 164 КПК Австрійської Республіки – обвинуваченому необхідно створити умови для зв'язного пояснення висунутих проти нього/неї звинувачень [5]. Зв'язний опис обвинуваченим події кримінального правопорушення створює сприятливі умови для встановлення асоціативних зв'язків і допомагає згадати, здавалося б, забуті факти.

Під час вільної розповіді обвинувачений може викласти перебіг події, що становить предмет судового розгляду, відповідно до дійсного стану справ, може переповісти про неї лише у певній частині, або ж – повідомити неправдиву версію події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. За допомогою вільної розповіді обвинувачений має змогу активно захищатися від висунутого обвинувачення, використовуючи при цьому різноманітну тактику, зокрема формулюючи версії, перевірка яких є ускладненою чи неможливою.

Інакше кажучи, залежно від змісту, вільна розповідь обвинуваченого може слугувати або для його захисту (для прикладу, він не визнає вину, повідомляє про алібі або вказує на те, що діяння було вчинене іншою особою), або підтверджувати версію сторони обвинувачення (приміром, обвинувачений визнає вину, описує перебіг та обставини вчиненого ним кримінального правопорушення).

Вищенаведені положення характеризують допит обвинуваченого у мішаній моделі кримінального процесу. Адже саме така модель закріплює широкі процесуальні можливості обвинуваченого у свободі презентування версії кримінально-релевантної події. Обвинувачений самостійно визначає відомості, які він повідомить під час допиту, та зміст інформації, що походить від нього [1, с. 294].

Тож обвинувачений наділений свободою визначення змісту своїх показань. Водночас зміст цих показань не є довільним та має стосуватися сформульованого у підсумковому документі досудового розслідування обвинувачення, а також усього іншого, що відоме обвинуваченому в цьому кримінальному провадженні.

Обвинуваченого не допустимо перебивати запитаннями або зупиняти хід його вільної розповіді, зокрема, у разі не визнання ним своєї вини. Ця заборона поширюється як на учасників судового провадження, так і на суд. Утім головуючий має право втрутитись у хід вільної розповіді, але лише для того, аби спрямувати її на належну тему, звернути увагу на неприпустимість вживання лайливих слів, висловлювань, що суперечать моральним та етичним нормам.

Оскільки вільна розповідь обвинуваченого має загальний, у контексті з'ясування обставин кримінального провадження, характер, її виголошує особа найзацікавленіша у результатах судового розгляду, то без одержання додаткової інформації, а також оцінки такої розповіді з погляду достовірності за допомогою **постановки цільових запитань і відповідей на них** не обійтись.

Закріплюючи у кримінальному процесуальному законі цей етап допиту обвинуваченого, український законодавець однак не визначив вимоги до самих запитань та їх допустимість.

Такий недолік відсутній у правовому регулюванні інших держав. Для прикладу, згідно з ч. 4 § 164 КПК Австрійської Республіки питання, що ставляться обвинуваченому, повинні бути чіткими та легко зрозумілими і не мають бути розпливчастими, двозначними або викривальними. Питання, які трактують факт, не визнаний обвинуваченим, як уже визнаний, є недопустимими [5].

Безперечно, запитання повинні бути сформульовані чітко та зрозуміло, не залишаючи двозначностей у відповідях обвинуваченого. При цьому необхідно враховувати його вік, фізичний стан, інтелектуальний рівень, а також здатність розуміти поставлені йому запитання. Запитання можуть стосуватися обставин, згаданих обвинуваченим під час вільної розповіді, їх конкретизації, з'ясування виявлених у вільній розповіді суперечностей. Важливо, аби запитання були сформульовані у логічній послідовності так, щоби відповідь на одне з них становила передумову для постановки іншого – деталізованішого.

Послідовність запитань обвинуваченому унормована з урахуванням засади змагальності. Так, згідно з ч. 1 ст. 351 КПК України першим обвинуваченого допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим і суддями. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 386 КПК України присяжні вправі ставити запитання обвинуваченому лише з дозволу головуючого.

Наведений припис відповідає генеральній парадигмі, закріпленій у КПК України, спрямованій на забезпечення змагальності судового розгляду кримінального провадження шляхом посилення ролі сторін у доказуванні за одночасного обмеження ролі суду у такому процесі. Сторони «задають тон», є двигуном, що надає руху процесу дослідження доказів. У такий спосіб центральна стадія кримінального провадження сформована як фактичний правовий спір, що відбувається, опираючись на правову позицію сторін і докази, які вони наводять на її підтвердження, а суд зберігає позицію об'єктивного арбітра, нейтрального у дослідженні цих доказів і неупередженого щодо сторін.

Аналізоване положення є проявом *favor defensionis*, адже перевага захисту в цьому випадку пов'язана з припущенням, що відповіді, надані обвинуваченим останніми, матимуть сильніший вплив, оскільки можуть нейтралізувати значення попередніх його відповідей, ближчих за часом до завершення з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами.

Водночас, вищенаведені норми не позбавлені вад. Так, за змістом ч. 1 ст. 351 КПК України обвинуваченого допитують прокурор і захисник, а інші вищезначені учасники судового провадження та суд можуть лише поставити обвинуваченому запитання. У такому положенні законодавець акцентував увагу на активнішу участь в допиті обвинуваченого прокурора та захисника у порівнянні з пасивнішою роллю інших учасників судового провадження та суду. Однак, про «допит обвинуваченого» прокурором і захисником можна стверджувати лише якщо вони «ведуть» цю судову дію, спонукаючи своїми запитаннями обвинуваченого до потрібної їм відповіді. А після вільної розповіді обвинуваченого та без можливості використання інструментарію перехресного допиту, одержати від нього показання іншого змісту вкрай важко. З огляду на означений етап, ні прокурор, ні захисник не в змозі стовідсотково контролювати своїми запитаннями зміст показань обвинуваченого, як це відбувається впродовж прямого допиту свідка. До того ж, зберігається небезпека, що під час вільної розповіді обвинувачений може повідомити відомості не на користь сторони захисту. Тож наявна логічна хиба, що полягає у поданні частини другого етапу допиту обвинуваченого як цілого його допиту.

Доречно зазначити, що у кримінальному процесуальному праві деяких європейських унормована інша послідовність постановки запитань обвинуваченому. Так, згідно з ч. 1 ст. 367 КПК Республіки Молдова першим підсудному ставлять питання захисник та учасники процесу з боку захисту, потім прокурор та інші учасники процесу з боку обвинувачення [14]. Так само, у ч. 2 ст. 503 КПК Латвійської Республіки визначено, що якщо обвинувачений висловив згоду давати показання, його захисник та захисники інших обвинувачених першими ставлять йому запитання [15].

Таке правове регулювання ґрунтується на тому, що у разі згоди обвинуваченого давати показання, незалежно від того, чи заперечує він свою винуватість, чи визнає її повністю або частково, його розглядають як суб'єкта кримінального процесу з боку захисту. Утім, надання захиснику та учасникам процесу з боку сторони захисту можливості допитувати обвинуваченого першими не рівноцінне визнанню його показань доказом захисту. Тому кримінальний процесуальний закон більшості держав континентальної системи права у регламентації послідовності допиту обвинуваченого наближений до змагальної моделі кримінального процесу.

В українській кримінальній процесуальній літературі виражений погляд, згідно з яким, якщо обвинувачений надав показання проти інших обвинувачених і відмовився відповідати на запитання в частині, що свідчить на користь вини інших обвинувачених, ці показання можуть бути визнані недопустимими доказами з огляду на порушення права інших обвинувачених на перехресний допит [13].

З приводу вищевикладеної позиції доречно зазначити, що у мішаній моделі кримінального процесу обвинуваченого не допитують у порядку прямого і перехресного допиту. Своєю чергою, згідно з п. 1 ч. 4 ст. 42 КПК України обвинувачений має право брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення. Тож санкція недійсності у вигляді визнання доказів недопустимими за порушення права на перехресний допит (п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України) не стосується допиту обвинуваченого.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 63 Конституції України та чч. 2, 3 ст. 18 КПК України, обвинувачений має право відмовитися відповідати на запитання на свій вибір, не пояснюючи причин цього. При цьому, обвинувачений не може бути притягнутим до юридичної відповідальності, відмовляючись відповідати на такі запитання. З огляду на це, головуючий не попереджає обвинуваченого про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань та відмову від давання показань. Понад те, факт відмови обвинуваченого відповідати на запитання не може розцінюватися як доказ його винуватості чи як обставина, що обтяжує покарання.

До слова, у ч. 2 art. 273 КПК Королівства Нідерландів закріплений припис, який зобов'язує головуючого повідомити обвинуваченого перед допитом про те, що він не повинен відповідати на жодні запитання [16].

Кримінальний процесуальний закон не допускає ні перехресного допиту обвинуваченого, ні повторення запитань, на які вже обвинувачений дав відповідь, поставлені з метою очікування суперечностей у його показаннях, аби згодом стверджувати про їх недостовірність.

Понад те, обвинуваченому недопустимо ставити навідні запитання. Учасники судового провадження вправі висловлювати заперечення проти таких питань. У разі постановки такого виду запитання, головуючому належить його зняти. Головуючий, керуючись ст. 321 КПК України, також повинен зняти й запитання, які не мають значення для цього кримінального провадження, образливі чи такі, що суперечать морально-етичним нормам та порушують права особи. Зняття запитання спричиняє звільнення обвинуваченого від відповіді на нього.

Водночас, регламентація зняття судом запитань, поставлених учасниками судового провадження, у КПК України надто лаконічна і стосується лише допиту свідка (ч. 8 ст. 352 КПК України).

Натомість згідно з ч. 2 § 241 КПК ФРН головуючий наділений повноваженням відвести запитання, що є недоречними або не стосуються справи [4]. Німецькі процесуалісти з цього приводу зазначають, що до недоречних запитань належать ті, що ґрунтуються на оцінних судженнях допитаного, правовій оцінці висновку експерта, принижують гідність особи, стосуються її приватної сфери, а також навідні. При цьому, відведення поставлених запитань не повинно спричинити позбавлення особи права ставити запитання загалом. Виняток становить зловживання правом на запитання. У такому разі головуючий приймає мотивоване рішення у письмовій формі. Запитання інших суддів, які входять до складу суду, не підлягають відведенню [17, с. 567-568; 18, с. 388].

Тож у КПК України встановлений контроль суду за перебігом судового допиту обвинуваченого, що також проявляється у: 1) пропозиції головуючого обвинуваченому надати показання; 2) повноваженні головуючого впродовж всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей; 3) у вимозі головуючого від обвинуваченого конкретної відповіді – «так» чи «ні», якщо останній висловлюється нечітко або з його слів не зрозуміло, чи визнає він обставини чи заперечує їх (чч. 1, 2 ст. 351 КПК України).

Наділення суду вказаними повноваженнями здійснено *sui generis* на випадок пасивності учасників судового провадження. З огляду на це, впродовж судового допиту обвинуваченого суд повинен переважно сприймати, аналізувати результати цієї процесуальної дії. У такий спосіб забезпечені оптимальні умови для встановлення істини та досягнення мети кримінального провадження.

З огляду на вищенаведене, важко погодитися з твердженням про те, що «допит підсудного є важливим судовим процесом, який проводить суд за активної участі сторін» [12, с. 130]. Зі змісту

ст. 351 КПК України чітко простежується ініціативна, ведуча роль сторін у допиті обвинуваченого з відведенням суду допоміжної (субсидіарної) участі у ній. Чого не скажеш про правове регулювання цього питання у низці КПК європейських держав, на що буде акцентовано увагу надалі.

Заслугує уваги думка, поширена в італійській процесуальній доктрині, згідно з якою допит обвинуваченого виконує потрібну роль, і в цьому сенсі трактується як «складна» за природою процесуальна дія, оскільки її інквізиційний аспект одержує прояв, коли його проводить прокурор, захисний – захисник, а гарантійний і контрольний – переважають за його проведення судом, тобто суб'єктами з різними функціями, які вони реалізують у кримінальному провадженні [8, с. 67].

Якщо у кримінальному провадженні беруть участь кілька обвинувачених, допит кожного з них провадиться у присутності інших обвинувачених. Винятків з цього правила КПК України не закріплює.

Натомість кримінальна процесуальна регламентація інших європейських держав містить відступи від наведеного припису, що аргументовані необхідністю встановлення істини.

Передусім, згідно з ч. 4 ст. 367 КПК Республіки Молдова допит одного підсудного за відсутності іншого підсудного, який бере участь у розгляді справи, допускається лише на вимогу сторін і основі мотивованого рішення, якщо це необхідно для встановлення істини. У цьому випадку після повернення видаленого підсудного йому повідомляється зміст отриманих показань і надається можливість поставити запитання підсудному, допитаному за його відсутності [14]. Так само відповідно до чч. 2, 3 art. 379 КПК Румунії якщо цього вимагають інтереси встановлення істини, суд може призначити допит будь-кого з підсудних за відсутності інших. У такому разі показання обов'язково зачитуються іншим підсудним [7]. Подібні положення викладені й у ст. 278 КПК Республіки Болгарія – допит підсудного за відсутності інших підсудних допускається, коли це необхідно для встановлення об'єктивної істини. Після повернення підсудного до зали судового засідання головуючий ознайомлює його з показаннями, наданими за його відсутності, шляхом зачитування протоколу судового засідання [6]. Насамкінець, у § 208 КПК Чеської Республіки регламентовано, якщо підсудних кілька, головуючий може організувати допит підсудного за відсутності співпідсудних. Однак підсудний завжди повинен бути поінформований під час давання показань про позицію співпідсудних, яких було допитано за його відсутності [3].

Уявляється, що метою допиту обвинуваченого за відсутності інших обвинувачених в одному кримінальному провадженні є запобігання негативного впливу цих учасників судового провадження один на одного, адже це може негативно позначитись на повноті та достовірності показань. Водночас видалення обвинуваченого на період допиту його співучасника (співучасників) обмежує право на захист. Існує небезпека використання цього кримінального процесуального інституту для викриття обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Наступне оголошення показань співобвинувачених, допитаних за відсутності обвинуваченого, та його можливість постановки їм запитань, не здатне замінити повноцінну участь цього обвинуваченого у їх допиті. До того ж, у вищенаведених кримінальних процесуальних нормах зарубіжних держав не закріплена обов'язкова участь захисника тимчасово видаленого обвинуваченого у допиті інших обвинувачених.

Згідно з пп. 9, 10 ч. 3 ст. 42 КПК України обвинувачений наділений правом брати участь у проведенні процесуальних дій, а під час їх проведення ставити запитання. З огляду на це, у КПК України (ст. 495) допускається видалення із зали судового засідання лише неповнолітнього обвинуваченого на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього. Після повернення неповнолітнього обвинуваченого головуючий знайомить його з результатами дослідження обставин, проведеного за його відсутності, і надає йому можливість поставити запитання особам, які були допитані за його відсутності. Важливо зазначити, що у провадженні щодо неповнолітніх участь захисника визнана обов'язковою (п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК України).

У ч. 4 ст. 351 КПК України зазначено, що у разі здійснення судового розгляду стосовно декількох обвинувачених, якщо цього вимагають інтереси кримінального провадження або безпека обвинуваченого, допит одного з обвинувачених на підставі вмотивованої ухвали суду може здійснюватися з використанням відеоконференції при трансляції з іншого приміщення в порядку, передбаченому ст. 336 КПК України.

Дослідники зазначають, що «необхідність у цьому може виникнути, зокрема, у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені організованими злочинними групами чи злочинними організаціями, де один співучасник надає показання щодо участі інших; у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх тощо» [19, с. 83]. «Це особливо важливо у справах, де до кримінальної відповідальності притягнуто неповнолітніх, які потрапили під вплив дорослих злочинців. Неповнолітні, зазвичай, повністю визнають свою вину й докладно розповідають про роль дорослих підмовників. Інакше, подібно тому, як неповнолітній підпав свого часу під вплив дорослого, в судовому засіданні під тим же тиском він може змінити раніше дані показання» [20, с. 63-64].

Відповідно до ч. 4 ст. 351 КПК України у судовому засіданні обвинувачений має право користуватися нотатками. Нотатки становлять записану розповідь про подію кримінального правопорушення та інші обставини кримінального провадження (побаченого, почутого) з відображенням деталей (дати, часу, місця тощо) або помітки для пам'яті, що використовують під час давання показань. У порівнянні з унормуванням використання нотаток свідком, – якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті (ч. 13 ст. 352 КПК України), український законодавець не обмежує обвинуваченого у праві користування ними жодними умовами.

На відміну від української правової регламентації допиту обвинуваченого, у кримінальному процесуальному праві деяких європейських держав змагальне начало у цій процесуальній дії не настільки виражене.

Зокрема, відповідно до § 2 art. 386 КПК Республіки Польща [21], ч. 1 § 238 КПК ФРН [4], ч. 1 § 245 КПК Республіки Австрія [5], ч. 1 art. 328 КПК Французької Республіки [22], ч. 1 art. 286 КПК Королівства Нідерландів [16], art. 693 Королівства Іспанії [23], ч. 3 art. 341 Швейцарської конфедерації [24] лише головуєчий допитує підсудного.

Таке правове регулювання властиве унітарній нормативній моделі доказування в суді першої інстанції. За цієї моделі сторона обвинувачення презентує свої докази лише після допиту обвинуваченого. Хоча показання обвинуваченого мають однакову юридичну силу з показаннями свідків, однак до цього засобу доказування вдаються в іншій фазі доказування, на протигагу решті доказів. До того ж, обвинувачений змушений викласти свою позицію з приводу інкримінованого йому кримінального правопорушення ще до того, як сторона обвинувачення представить докази не на його користь. Це ставить його у не вигідне становище [25, с. 115, 117].

Критично оцінюючи вищенаведену процесуальну регламентацію, іноземні дослідники пропонують проводити допит обвинуваченого після дослідження доказів з боку сторони обвинувачення [26, с. 412].

Швейцарські процесуалісти в рамках дослідження участі обвинуваченого в судовому процесі з'ясували тривалість його допиту судом. Частина судового розгляду, присвячена допиту обвинуваченого, виявилася коротшою, ніж очікувалося – близько 10 хвилин. Навіть якщо в Берні обвинуваченого допитували довше, особливо щодо фактів, слід пам'ятати, що в цьому кантоні судові процеси зазвичай тривають три повні дні, на відміну від Цюриха, де судові процеси відбуваються протягом половини дня. Незважаючи на незначні відмінності, очевидно, що судді в Берні, Базелі, Женеві та Цюриху допитують обвинувачених досить схожим чином. Якщо допити здавалися відносно короткими, це пов'язано з тим, що суд покладається переважно на матеріали, складені на попередньому етапі провадження, та на слухання, проведені з цього приводу. Суд обмежує обговорення фактами, щоб гарантувати, що обвинувачений надасть ту саму версію подій, що й на етапі розслідування [27, с. 22].

Висновки. Судовий допит обвинуваченого проводять не лише з метою з'ясування обставин кримінального провадження, але й для дотримання права обвинуваченого бути вислуханим (*audi alteram partem*).

Українське правове регулювання закріплює мішаний спосіб судового допиту, який поділяє цю процесуальну дію на два етапи: вільної розповіді та постановки цільових запитань і відповідей на них. Залежно від змісту, вільна розповідь обвинуваченого може слугувати або для його захисту або підтверджувати версію сторони обвинувачення. Запитання обвинуваченому можуть стосуватися обставин, згаданих обвинуваченим під час вільної розповіді, їх конкретизації, з'ясування виявлених у вільній розповіді суперечностей. Послідовність запитань обвинуваченому унормована з урахуванням засади змагальності. Кримінальний процесуальний закон не допускає перехресного допиту обвинуваченого. Понад те, обвинуваченому недопустимо ставити навідні запитання.

Зі змісту ст. 351 КПК України чітко простежується ініціативна, ведуча роль сторін у допиті обвинуваченого з відведенням суду допоміжної (субсидіарної) участі у ній.

Незважаючи на приналежність до мішаної моделі кримінального процесу, правове регулювання проведення допиту обвинуваченого у державах континентальної Європи характеризується диференціацією залежно від прояву засади змагальності та покладення (не покладення) на суд обов'язку встановити істину. Так, у кримінальному процесуальному праві низки європейських держав єдиним суб'єктом допиту обвинуваченого визначений суд, тоді як учасники судового провадження вправі ставити йому запитання лише з дозволу головуєчого. У кримінальному процесуальному регулюванні інших держав Європейського континенту, зокрема й України, на суд покладається обов'язок організувати та контролювати дотримання сторонами порядку проведення такого виду судового допиту, при цьому зберігаючи за суддею повноваження ставити запитання обвинуваченому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kuczyńska H. Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Między kontradycywnością a inkwizycyjnością. Warszawa: Wolters Kluwer, 2022. 552 s.
2. Trestný poriadok. URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301>.
3. Trestní řád. URL: <https://businesscenter.podnikatel.cz/pravo/zakony/trestni-rad/f2681275>.
4. Strafprozessordnung. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo>.
5. Strafprozessordnung 1975. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002326>.
6. Наказателно-процесуален кодекс. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135512224>.
7. Cod de Procedură Penală. URL: <https://legeaz.net/noul-cod-procedura-penala-ncpp>.
8. Chiodetti S. L'Imputato Come Fonte Di Prova: L'Ibrida Natura Dell'Interrogatorio. Tesi Di Laurea. Università Di Pisa. 2016. 158 p.
9. Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 р. № 8-р(II)/2024 у справі № 3-88/2022 (205/22, 114/24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>.
10. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 17 грудня 2020 р. у справі № 426/14810/18 (провадження № 51-2486км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93709256>.
11. Thommen M. Darf der Beschuldigte im Strafverfahren lügen? *sui-generis*. 2018. URL: <https://sui-generis.ch/article/view/sg.76/731>.
12. Чернецька В.С. Процесуальні особливості допиту обвинуваченого під час судового розгляду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 1. С. 127–130.
13. Кравчук О. Вільні пояснення під час допиту й відмова давати показання. URL: <https://justtalk.com.ua/post/vilni-poyasnennya-pid-chas-dopitu-j-vidmova-davati-pokazannya>.
14. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146153&lang=ro.
15. Kriminālprocesa likums. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>
16. Wetboek van Strafvordering. URL: <http://www.wetboek-online.nl/wet/Wetboek%20van%20Strafvordering.html>.
17. Joecks W., Jäger C. Strafprozessordnung. Studienkommentar. 5. Auflage. München: C.H. Beck, 2022. 962 s.
18. Roxin C., Schünemann B. Strafverfahrensrecht. 30., neu bearbeitete Auflage. München: C.H. Beck, 2022. 622 s.
19. Судовий допит: наук.-практ. посіб./ кол. авт.: М.С. Туркот, Г.О. Ганова, А.В. Столітній, А.О. Смирнов, О.В. Єні, Л.Б. Коваленко, В.В. Козій та ін.; за ред. канд. юрид. наук М.С. Туркота; вид. 3-тє, переробл. та допов. К.: Норма права, 2020. 232 с.
20. Мирошниченко Ю.М. Судовий допит у кримінальному провадженні / за ред. проф. А.Ф. Волбуєва. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 97 с.
21. Kodeks postępowania karnego. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>.
22. Codedeprocédurepénale. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154.
23. Real Decreto de 14 de septiembre de 1882 por el que se aprueba la Ley de Enjuiciamiento Criminal. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1882-6036>.
24. Swiss Criminal Procedure Code. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/en>.
25. Бобечко Н.Р. Нормативні моделі доказування у стадії судового розгляду кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 115–118.
26. Orzechowska A. Model rozprawy głównej w polskim procesie karnym. Rozprawa doktorska. Łódź: Uniwersytet Łódzki, 2023. 625 s.
27. Summers S., Brun D., Studer D. La place de l'accusé dans le procès: présence, interprétation et communication. Zurich, 2016. 31 s.